

CODĂU ANNAMÁRIA

KÖTELEZŐ PARANOIA

Norman Manea: *Kötelező boldogság*

■ Egy idegen felöltő, mely napok óta gazdátlanul lóg a fogason, s nem tudni, hogyan került oda – kemény paranoia kiváltója lehet bármilyen körülmények közepette. Norman Manea kötetének négy elbeszélésében azonban a létmeghatározó „körülmenyt”, a mondhatni létértelmező keretet a szocialista diktatúra képezi, amely nemcsak megsokszorozza – adott esetben egészen az őrületig is – az egy-egy megmagyarázhatatlan vagy a tipikusba/elvártba integrálhatatlan tényező keltette szorongásokat, hanem bármilyen apró képtelenség révén képes újratermelni és fenntartani saját mechanizmusait. „A gépezetnek működnie kell, különben berozsdázik, ez az elvük.” E kötet pedig nem pusztán tematizálja, hanem színre is viszi a rendszer groteszk kegyetlensége által generált paranoid légkört, a szereplők frusztrációba fulladó értelemkeresései és túlélési stratégiái az olvasó frusztrációi is egyben, aki számára ugyanennyire nyugtalanító a prózavilágon belüli magyarázatok felfüggesztése.

Mindegyik elbeszélés egy-egy idegen elem vagy atipikus viselkedésű egyén köré szerveződik. A *kihallgatás*-ban a vallató nem bírja elviselni az ellenfél gyengeségét, ezért a napokon át rendszeresen kínozta, vert és éheztetett foglyot előbb egyre jobb bánásmódban részesítik, s csak utána következik a beszélgetés, amelynek során a szerepek kifordulnak: az ügynök lesz az, aki mintegy vallomást tesz, néha őrlöngve beszél, ő lesz az, aki a fogoly történetét a fogoly helyett elmondja, s miközben saját bevallása szerint ő is fél „tőlük” – a hatalom képviselőitől, kiszolgálóitól,

végrehajtóitól –, retorikája továbbra is a megfélemlítésen alapul. A *Robotkép* talán a legszéttöredezettségű szöveg, később derül ki, hogy mi kapcsolja össze a Futurologiai Intézet céljairól és elveiről szóló összefoglalókat, a Takarékpénztár pénztárosnőinek kollégiális viszonyairól szóló részeket, illetve egy férfi életrajzának vázlatát. Scarlet Victor már fiatal kora óta politikailag nagyon aktív és elkötelezett, idősebb korára a pénztárosnők között dolgozó, enigmatikus alakként bukkan fel. Enigmatikus alak az ezermester munkás is az *Ablak a munkásosztályra* című szövegben, ahol először csak metonimikusan utal rá az elbeszélő: az értelmiségi házaspárhoz félénken becsenget „valami hamuszín, földig érő felöltő”, akiről kiderül, hogy a saját igazáért képes többször is törvénytörésekre menni, s egy idő után az „uraság” bizarr álmainak látogatója is lesz. Az utolsó elbeszélésben, a *Trencsókóban* pedig már egy üres, gazdátlan felöltő okoz zavart: egy vendégség után marad a lakásban, a háziasszony pedig hiába próbálja kideríteni, ki a tulajdonosa, nem sikerül, és lassan beleőrül a folyamatba.

A kibillentő történetek látszólag valamilyen rutint függeszthetnének fel, legyen az rendszeresen ismétlődő kínt, a banki felügyelő ciklikus visszatérése és egyéb ismétlődő gesztusai, a tehetetlen értelmiségi létezés unalma („Az elnyomott epika, ez a mi mocsárunk”) vagy az álom és álmatlanság állapotainak vég nélküli váltakozásai. Manea a történetvezetésben nem épít a kommunista rezsim jól ismert anekdotáira, de ezek elemei a szereplők

mindennapjait meghatározó háttérként vonulnak végig. Például a pénztárosnők hétköznapi témái közé tartozik annak megbeszélése, hogy a bukaresti iskolákban milyen irreális elvárás a gyógynövények beszerzése, vagy egy vendégség során is „...jönnek a megszozott témák, az örök repertoár. Kenyér-sorok, tejsorok, vécépapír sorok, fogpiszkáló sorok és a többi. A zsúfolt buszok, a sötét utcák, hideg lakások, fegyveres őrzérek, neurózis és abortusz, a régi úri negyedek lebontása és a nacionalizmus, de a legutóbbi sajtóbotrány is...” A beszélgetés azonban nem feldolgozás vagy feloldozás ebben a világban, a nyelv is egyre megbízhatatlannabb, akár csak a másik ember vagy a saját elme. Az elbeszélésekben gyakran előforduló telefonálgatások lehetnének akár az emberek közötti távolságok lecsökkentésének, a kommunikációs lehetőségek kiterjesztésének ünneplő jelei, de a diktatúra groteskségének és az ironikus narrátori viszonyulásoknak a metszéspontjában ezek is az elszigetelődés, a kommunikáció képtelenségének a (le)leplezései. Manea elbeszéléseiben az abszurditásból, a megértés képtelenségéből fakadó feszültséget teremt meg. Egyrészt szó van olyan bizarr elképzelésekről, mint például az a javaslat, hogy a lottót az nyerje, aki megérdemli, vagy a beépített erkélyek lebontására vonatkozó parancs azzal az indokkal, hogy sértik a diktátor esztétikai érzékét. Másrészt olyan helyzetek is adódnak, amelyekben nemcsak a szereplők nem értik, mi történik, és képtelenek is egymásnak ezt elmondani, megmagyarázni, de az olvasó számára sem egyértelműek a dolgok, főleg azokban az esetekben, amikor egészen szurreális szövegekbe siklunk bele a szöveggel együtt: „képzeld el a Vért, az új üzemananyagot”. Az egymástól való

elszigetelődés a befelé fordulás intenzitásának megnövekedésével is együtt jár: „mindegyre megfagy bennünk valami, hiányzik a lendület, a kíváncsiság, igen, igen, elveszítjük a kíváncsiságot, a játék, a kísérletezés öröme, igen, a kísérletezését, nincs már lendület, csak zavar, nehézkesség, mindenki magára ölti a saját legendáját, mindenki a maga koporsójában, meredten, zavartan...” Maradnak az egyéni, steril életrajzok (mert ezekben az esetekben aligha beszélhetünk életekről), az emberek és az igazi, gyanúmentes szolidaritást felváltják az elvek és az elvek szolgálata, vigasztként pedig ki-ki beletemetkezhet a filozofálgatásba: szemelgethetünk a mélyre célzó, létösszegző mondatokból, hogy „voltaképpen csak kudarc létezik!”, vagy hogy „Könnyebb beletörödni a sorsba, mint megélni az órákat, amelyekkel megver”.

A rendszer által előírt és elvárt kötelező boldogság látszata a szorongás egy újabb forrása. Elhangzik már az első elbeszélésben az ügynök részéről: „Örömmel és csodálattal kell fogadnunk mindent, ami része az életnek. Mert másban nem lesz részünk...” Mintha erre az integrálásra és elfogadásra való felszólításra való válaszként venné magára a nő a kötet végén az idegen felöltőt (kényszerzubbonyt?) – a végkifejlet azonban hisztéria és felszabadultság határait összemossa. Amint összemosódik a bizalom és bizalmatlanság, szolidaritás és frusztráció, látszat és valóság, stratégia és őszinteség közötti határ is. „Valami más van itt, valami más... a dolgok mélyén valami más, valami egészen más rejlik” – az értelemadásra tett kényszeres kísérletek, amelyeket Vallasek Júlia gördülékeny és hangulatmegőrző tolmácsolásában Norman Manea precízen követ végig.